

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra českého jazyka a literatury

Bakalářská práce

Zuzana Čermáková

Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání

Publikace pro děti a mládež oceněné v soutěži Magnesia Litera (Litera za knihu pro děti a mládež)

Books for children and young adults awarded in the Magnesia Litera competition (The Litera for a children's and young adult book)

Olomouc 2023

Vedoucí práce: Mgr. Milan Mašát, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní všechny použité zdroje a literaturu.

V Olomouci dne ... 19. 4. 2023..... podpis

Poděkování

Děkuji Mgr. Milanu Mašátovi, Ph.D., za odborné vedení, poskytování cenných rad a za ochotu, kterou mi v průběhu psaní bakalářské práce věnoval. Také bych chtěla poděkovat své rodině za podporu po celou dobu studia a všem, díky kterým mohla tato práce vzniknout.

Anotace

Bakalářská práce se věnuje publikacím pro děti a mládež nominovaným v soutěži Magnesia Litera (Litera za knihu pro děti a mládež), ročník 2021. Teoretická část se zaměřuje na vývoj literatury pro děti a mládež po roce 1989 a na začátku 21. století, dále na historii vzniku cen Magnesia Litera, členy výboru, porotce, kategorie udílení cen a na stručný souhrn ocenění za literaturu pro děti a mládež, ročník 2003—2020. Také se zabývá dalšími cenami udělovanými v České republice za literaturu pro děti a mládež. Druhá část práce se zaměřuje na jednotlivé publikace nominované v soutěži Magnesia Litera (Litera za knihu pro děti a mládež), ročník 2021. Cílem bakalářské práce je interpretace vybraných děl. V závěru práce si v kontextu interpretovaných děl položíme otázku začleňování tématu handicapu, znevýhodnění a outsiderství do nominací cen Magnesia Litera (Litera za knihu pro děti a mládež).

Klíčová slova:

Literatura pro děti a mládež, ocenění za literaturu pro děti a mládež, Magnesia Litera, handicap, znevýhodnění, outsiderství.

Annotation

This bachelor's thesis focuses on publications for children and youth nominated in the Magnesia Litera competition (The Litera for a children's and young adult book), the year 2021. The theoretical part provides the development of children's and young adult literature after 1989 and at the beginning of the 21st century, the origin of the Magnesia Litera book award, and the brief summary of awards for children's and young adult literature (2003—2020). It also deals with other awards given for children's and young adult literature in the Czech Republic. The second part of this thesis focuses on individual publications nominated in the Magnesia Litera (The Litera for a children's and young adult book), the year 2021. The aim of the bachelor's thesis is the interpretation of selected publications. In the conclusion of this paper, we will pose a question on the topic of incorporation of handicaps, disadvantages, and outsiders in the nominations for the Magnesia Litera awards (The Litera for a children's and young adult book) in the context of the interpreted works.

Keywords:

children's and young adult literature, children's and young adult award, Magnesia Litera, handicap, disadvantage, outsider

Obsah

Úvod.....	1
1 Literatura pro děti a mládež	2
1.1 Vývoj české literatury pro děti a mládež po roce 1989	3
1.2 Vývoj české literatury pro děti a mládež na začátku 21. století	3
2 Magnesia Litera.....	5
2.1 Historie literárních ocenění a ceny Magnesia Litera.....	5
2.2 Výbor a ostatní členové.....	7
2.3 Stručný souhrn ocenění za literaturu pro děti a mládež, ročník 2003—2020	7
2.4 Litera za knihu pro děti a mládež ročník 2021	8
3 Další ocenění udělované v České republice za literaturu pro děti a mládež	9
3.1 Nejkrásnější české knihy roku.....	9
3.2 Zlatá stuha	9
3.3 Cena „Suk – čteme všichni“	10
3.4 Nejlepší knihy dětem (katalog)	10
4 Interpretace děl Safirovi ledňáčci a Glutaman, Sydney (My dva z B.), Rozára a Černý Petr.....	11
4.1 Safirovi ledňáčci a Glutaman	11
4.2 Sydney (My dva z B.)	13
4.3 Rozára a Černý Petr.....	15
4.4 Čas a prostor.....	16
4.5 Jazykové prostředky	20
4.6 Grafická úprava	22
4.7 Handicap, znevýhodnění a outsiderství.....	24
Závěr	31
Seznam použité literatury	32
Internetové zdroje.....	34

Úvod

V bakalářské práci se budeme zabývat publikacemi pro děti a mládež oceněnými v soutěži Magnesia Litera (Litera za knihu pro děti a mládež), ročník 2021. Nejdříve se zaměříme na vývoj literatury pro děti a mládež po roce 1989, dále na vývoj literatury pro děti a mládež na začátku 21. století. Také na historii výročních cen Magnesia Litera, na členy výboru, porotce, kategorie udílení cen a na stručný souhrn ocenění za literaturu pro děti a mládež, ročník 2003—2020. Nato se budeme zabývat dalšími cenami za literaturu pro děti a mládež udělovanými v České republice (Nejkrásnější české knihy roku, Zlatá stuha, Cena „Suk – čteme všichni“ a Nejlepší knihy dětem).

Cílem bakalářské práce bude interpretace jednotlivých publikací pro děti a mládež oceněných a nominovaných v soutěži Magnesia Litera, ročník 2021. Vítězné publikace *Safíroví ledňáčci a Glutaman* laureáta Bogdana Trojaka a dvou nominovaných děl *Sydney (My dva z B.)* od autorky Terezy Horváthové a *Rozára a Černý Petr* od autora Radka Malého.

V závěru bakalářské práce si budeme klást otázku začleňování tématu handicapu, znevýhodnění a outsiderství do nominací literárních cen pro děti a mládež v soutěži Magnesia Litera (Litera za knihu pro děti a mládež).

1 Literatura pro děti a mládež

„Termín literatura pro děti a mládež (dále LPDM) bývá nahrazován termínem dětská literatura (edice Albatrosu *Knižnice teorie dětské literatury* v šedesátých letech minulého století, *Ladění* – časopis pro teorii a kritiku dětské literatury). V počátcích teoretického zájmu o literaturu pro děti a mládež se setkáváme s názvy: dětské spisy, případně spisy pro mládež, dětské čtení, dětské písemnictví, v současnosti se stále užívá dětská četba (tento pojem je adekvátní pro problematiku výzkumu dětského čtenářství). Podobně se vyvíjel i v jiných evropských literaturách (něm. Kinder – und Jugendliteratur, angl. children's literature, rus. dětskaja litěratūra, franc. littérature enfantine, špan. literatura infantil aj.).“ (Čeňková a kol., 2006, s. 11)

Jak uvádí Čeňková v publikaci *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*: „Literatura přímo určená dětem a mládeži zahrnuje tvorbu záměrně jim věnovanou a texty, které děti a mládež přijímají jako svou četbu. LPDM se vyčleňuje jako jeden ze subsystému literární slovesnosti v příznakovém protikladu vůči literatuře pro dospělé. Jejich vztah je oboustranně podnětný, proměňoval se od dominantní role literatury pro dospělé (od doby romantismu) až po vliv LPDM na její jazykové prostředky a fantazijní motivy. LPDM je určována příjemcem zpravidla ve věku 3—16 let. Žánrová skladba LPDM je často vykládána z aspektu ontogeneze psychiky dítěte. Vyjma předškolního věku a fáze pubescence, kdy žánry odpovídají specifiku vývojového stupně dítěte (říkadlo – žánrové varianty pohádky – próza s dívčí hrdinkou / chlapeckým hrdinou), ztrácí toto dělení své opodstatnění, využívá se ve školní a nakladatelské praxi. V LPDM lze rozlišit dva pojmy, které souvisejí s jejím vznikem: Intencionální literární díla jsou dětem adresována tvůrci a jsou určována vnějšími atributy (podtitul, edice, nakladatelství). Neintencionální odnož představuje veškerou četbu dětí a mládeže, v níž se ocitají slovesné projevy (literární, školní četba – slabikáře a čítanky, časopisecké, divadelní, filmové texty), které si LPDM přisvojuje a které se tak podílejí na jejím neustálém kvantitativním růstu. Od druhé poloviny 20. století převažuje v četbě dětí a mládeže intencionální tvorba.“ (Čeňková a kol., 2006, s. 12)

1.1 Vývoj české literatury pro děti a mládež po roce 1989

Jak uvádí Toman v publikaci *Současná česká literatura pro děti a mládež* následkem pádu totalitního systému po roce 1989 dochází ke změnám nejen v oblastech politiky, ekonomiky a kultury, ale i v oblasti knižního trhu, literární tvorby a její recepce i do nového postavení autorů vydavatelů a čtenářů. Slovesní umělci získali tvůrčí svobodu, nakladatelé mohli opět soukromě podnikat, čtenáři všech věkových kategorií byli přímo zahlceni pestrou a lákavou nabídkou titulů. Také literatura pro děti a mládež věrně odrážela stav polistopadové společnosti. Vymanila se z ideologického diktátu. Doposud zavrhaní autoři mohli začít opět publikovat svá díla, do oficiální literatury se začlenila samizdatová a exilová tvorba. Došlo i k rehabilitaci dříve tabuizovaných témat (skaut, náboženství, sex, zdravotní handicap, nekonformní politické názory apod.) (Toman, 2000, s. 3)

1.2 Vývoj české literatury pro děti a mládež na začátku 21. století

Jak zmiňuje Urbanová a kol. v publikaci *Literatura pro děti a mládež na začátku tisíciletí*: „Nové desetiletí přineslo do původní české tvorby pro děti a mládež autorské omlazení a osvěžení. Z okraje odborného zájmu a pozice outsidera se LPDM dostala na místo, kdy se začíná brát na vědomí, zmiňuje se o ní nespécializovaná literární kritika, zkoumá se nejen literárně, ale také z hlediska kulturních a mezioborových přístupů, sleduje se ve vztahu k jiným uměleckým druhům, nutí zamýšlet se nad vztahy obrazu a textu, nad paralelní existencí psaného textu v auditivní podobě, vede nás k uvažování nejen nad adaptacemi všeho druhu, ale i nad neosubverzními echy neo-postmodernismu, které sahají hlouběji, někam k prapočátkům kreativní tvorby. Zájem o LPDM je oživován udělovanými cenami, výstavami umělců a reprezentativními monografiemi ...“ (Urbanová, 2009, s. 9—10)

Ve stručném shrnutí Urbanová a kol. uvádí, že „knihy LPDM, které v posledním desetiletí vycházejí, mnohdy provokují, poodkrývají nové umělecké možnosti a mnohdy poukazují na skrytý smysl věcí, zaujmou svou imaginativností, silným poetickým a filozofickým nábojem. Jsou to právě ony, které v sobě nesou masmediální a vizualizační vlivy, nabourávají zažitá stereotypní vnímání žánrů a stávají se výjimečnými, protože provokují nastolenými otázkami adresovanými nejen dětem, aktivují podvědomí, rozněcují naše individuální asociace, zachovávají tajemství, a přitom přinášejí poselství. Magnetická pole

české literatury pro děti a mládež na počátku 21. století jsou silná a citelná.“ (Urbanová, 2009, s. 38)

2 Magnesia Litera

2.1 Historie literárních ocenění a ceny Magnesia Litera

Jak uvádí English ve své publikaci *Ekonomie prestiže* zakládání literárních cen má dlouholetou tradici, pokusy zaznamenáváme již před rokem 1848, už dříve mělo napomoci rozvoji česko-jazyčného písemnictví. Prestiž, která se oceněným dílům dostávala, měla zvýšit zájem o kvalitní literaturu i materiální zisk z nich plynoucí. (English, 2011, s. 340—341)

V úvodu své knihy se English zabývá také všeobecnou rozpolceností či nejistotou, ve které jsou tyto ceny ukotveny a které lze přičíst naší marné snaze smířit se s jejich rostoucí mocí. Zvyk udělovat umělcům ceny patří k důvěrně známé praxi a připadá nám zcela běžné. Sahá až k divadelním a uměleckým soutěžím starého Řecka v šestém století př. n. l., k architektonickým soutěžím klasické a středověké éry, k cenám za kompozici hudebního díla, univerzitním cenám za nejlepší esej a k různým dalším kulturním vyznamenáním, která byla zavedena již v období renesance. Tato praxe se stává obvyklejší od sedmnáctého do devatenáctého století v souvislosti s růstem královských a národních akademií a později také profesních sdružení a učených spolků, od počátku dvacátého století se šíří rychleji než kdykoli předtím a dnes představuje možná nejběžnější, všudypřítomný rys kulturního života, jenž dosahuje do všech zákoutí kulturního univerza, od klasické hudby po tatérské umění. (English, 2011, s. 9)

English poukazuje také na fakt, že umění je v současné době připodobňováno k soutěži či závodu z něž musí vzejít jasný vítěz. Proti tomu se ale bouří mnohá prohlášení moderní ideologie umění, která si stojí za svým názorem, že v kulturním kontextu „je důraz na vítěze chybným a nemístným konceptem.“ (English, 2011, s. 10)

Myšlenka české ceny za literaturu, která by byla výrazem současné doby a dokázala by se prosadit ve světě médií a tím se dostat do povědomí širší veřejnosti, měla být jakousi sjednocující platformou současné tvorby. (English, 2011, s. 390)

Snaha zakladatele ceny Magnesia Litera, literárního kritika a publicisty Pavla Mandyse spojit stávající ceny za literaturu do jedné a vytvořit jednotlivé kategorie (prozaická Cena Egona Hostovského, Cena Jiřího Ortena pro mladé autory, Cena Josefa Jungmanna pro překladatele, Zlatá stuha pro knihu pro děti apod.) se nesešla s úspěchem. (Host, 2005, online)

Proto v České republice vzniká nové ocenění Magnesia Litera, které je každoročně udělováno od roku 2002. Předávání cen Magnesia Litera se každoročně uskutečňuje prostřednictvím vysílání České televize. Vyhlášení předchází reklamní upoutávky nominovaných děl. Svůj podíl má také internet, umožňující hlasování ve čtenářské kategorii. Na webových stránkách Magnesia Litera jsou také diskusní blogy tzv. „hlasy lidu.“ (English, 2011, s. 390)

„Žijeme v multimediálním světě, takže utíkat ke knize jako k prostředku, jímž této multimedialitě vzdorujeme či se dokonce před ní schováváme, by muselo být považováno za podivínství. Má se za to, že úkolem dnešní doby není multimedialitu, hlavně její audio-vizuální složku, odvrhnout, ale naučit se s ní a v ní žít.“ (Trávníček, 2008, s. 91)

Hlavním cílem cen Magnesia Litera je zviditelnění, propagace a podpora kvalitní literatury, české i překladové, za pomoci medializace, a tím také zvyšování jejich materiálního zisku. Ceny se udělují v devíti kategoriích: Litera za nakladatelský čin, Litera za překladovou knihu, Litera za naučnou literaturu, Litera za publicistiku, Litera za knihu pro děti a mládež, Litera za poezii, Litera za prózu, Litera za debut roku a Kniha roku. Od roku 2004 Cena čtenářů a od roku 2018 také Magnesia blog roku. (Magnesia Litera, 2021, online)

„Magnesia Litera měla na počátku šest (respektive osm) kategorií: Litera za poezii, prózu, překlad, naučnou literaturu, nakladatelský čin a objev roku: kromě nich se pak oceňoval i přínos české literatury a vše zastřešovala hlavní cena. Během let přibyla ještě Litera za dětskou knihu, Cena čtenářů Kanzelsberger a Litera za publicistiku.“ (Host, 2009, online)

Vyhlašovatelem výročních knižních cen Magnesia Litera je spolek Litera složený ze zástupců všech českých obcí a organizací zabývajících se literaturou a knižním trhem. (Česká televize, 2021, online)

Stanovy upravuje statut výročních cen Magnesia Litera. Oficiální trofejí spojenou se všemi kategoriemi je soška LITERA, případně finanční ohodnocení. Hlavní cena Magnesia Litera (Kniha roku) je spojena s finanční prémie ve výši nejméně 100.000 Kč. Ceny v jednotlivých kategoriích udělují poroty, které mají pět členů. Výjimkou jsou kategorie Litera za debut roku a hlavní kategorie Kniha roku, kde rozhoduje široký sbor hlasujících (100—300 členů). Pokud se v některé z kategorií více než polovina porotců zdrží hlasování, není v této kategorii vyhlášen vítěz. (Magnesia Litera, 2021, online)

2.2 Výbor a ostatní členové

Pavel Mandys – zakladatel ceny Magnesia Litera a zároveň předseda výboru Magnesia Litera¹. Vladimír Karfík (České centrum PEN klubu), Vít Richter (Svaz knihovníků a informačních pracovníků). Ostatní členové výboru: Miroslav Balaščík (Nadace Český literární fond), Jana Čeňková (Česká sekce IBBY), Roman Giebish (Svaz knihovníků a informačních pracovníků), Jonáš Hájek (Asociace spisovatelů), Ivo Harák (Obec spisovatelů), Pavel Janáček (Ústav pro českou literaturu AV ČR), Pavel Janoušek (Akademie věd ČR), Alena Lhotová (Obec překladatelů), Ondřej Lipár (Asociace spisovatelů), Radek Malý (Česká sekce IBBY), Jiří Padevět (Nadace Český literární fond), Zdenko Pavelka (Svaz českých nakladatelů a knihkupců), Roman Ráž (České centrum PEN klubu), Blanka Stárková (Obec překladatelů), Marcela Turečková (Svaz českých nakladatelů a knihkupců), Františka Vrbenská (Obec spisovatelů). (Magnesia Litera, 2021, online)

2.3 Stručný souhrn ocenění za literaturu pro děti a mládež, ročník 2003—2020

Cena Magnesia Litera za literaturu pro děti a mládež je v kategorii **Litera za knihu pro děti a mládež** udělována od roku 2003. Vítěznou publikaci vybírá porota složená z pěti členů. (Magnesia Litera, 2021, online)

Prvním oceněním Litera za knihu pro děti a mládež se stala v roce 2003 publikace *Strado a Varius* Martina Skaly². Dále od roku 2015 byly oceněny publikace: *Proč obrazy nepotřebují názvy* Ondřeje Horáka a Jiřího Franty. Rok 2016 byl úspěšným pro vítěznou publikaci *Vynálezárium* Robina Krále. V roce 2017 zvítězila publikace *Překlep a Škrálop*

¹ Literární kritik a publicista Pavel Mandys je absolventem FSV UK. Působil jako redaktor časopisu Týden, od roku 2010 je redaktorem časopisu iLiteratura.cz. V roce 2001 spoluzaložil občanské sdružení Litera, které od roku 2002 vyhlašuje výroční knižní ceny Magnesia Litera. Publikoval knihy *Idiot a jeho návrat* (1999, se Sašou Gedeonem) a *Praha – město literatury* (2012). (iLiteratura, 2023, online)

² V roce 2004 zvítězila publikace Lucie Seifertové *Dějiny udatného českého národa a pár bezvýznamných světových událostí*. Publikace *Tatínek není k zahazení* Arnošta Goldflama zvítězila v roce 2005. V roce 2006 zvítězila publikace Violy Fischerové, *Co vyprávěla Dlouhá chvíle*. Ročník 2007 ovládla Iva Procházková s publikací *Mýši patří do nebe*. V roce 2008 získaly ocenění dvě publikace: *Záhádky* Petra Nikla a *Zed: Jak jsem vyrůstal za železnou oponou* Petra Síse. V roce 2009 zvítězila publikace *Lichožrouti* Pavla Šruta. Rok 2010 se stal šťastným opět pro Ivu Procházkovou a její vítěznou publikaci *Nazí*. V roce 2011 zazářila publikace Alžběty Skálové *Pampe a Šinka*. Literou byla oceněna v roce 2012 publikace *Listonoš* Vít Radka Malého. V roce 2013 zvítězila publikace Pavla Čecha *Velké dobrodružství Pepika Střechy*. Od roku 2013 se také začínají objevovat na stránkách Magnesie Litery mimo vítězná díla i nominované publikace. V roce 2014 byla jako vítězná publikace vyhlášena *Hlava v hlavě* Ondřeje Buddeuse a Davida Böhma. (Magnesia Litera, 2021 online)

Tomáše Končinského a Barbory Klárové. Publikace *Transport za věčnost* Františka Tichého zvítězila v roce 2018. Vendula Borůvková zvítězila se svou publikací *1918 aneb Jak jsem dal gól přes celé Československo* v roce 2019 a vítězem ročníku 2020 se stala publikace *A jako Antarktida (Pohled z druhé strany)* již dříve oceněného Davida Böhma. (Magnesia Litera, 2021, online)

2.4 Litera za knihu pro děti a mládež ročník 2021

Vítězem 21. ročníku Výroční ceny Magnesia Litera v kategorii Litera za knihu pro děti a mládež, se stala próza *Safirovi ledňáčci a Glutaman* spisovatele Bogdana Trojaka (ilustroval Jindřich Janíček). Nominovanou byla také próza *Sydney (My dva z B.)* od spisovatelky Terezy Horváthové (ilustroval Juraj Horváth) a pohádková próza *Rozára a Černý Petr* od spisovatele Radka Malého (ilustrovala Eva Horská). Porotci v kategorii Litera za knihu pro děti a mládež za rok 2021 byli Jana Čeňková (literární kritička a editorka), Petr Matoušek (literární kritik a redaktor), Ester Nováková (PedF MU), Tomáš Prokůpek (historik komiksu) a Jaroslav Provazník (teoretik a pedagog). (Magnesia Litera, 2021, online)

3 Další ocenění udělované v České republice za literaturu pro děti a mládež

3.1 Nejkrásnější české knihy roku

Nejkrásnější české knihy roku každoročně udělují Ministerstvo kultury ČR a Památník národního písemnictví / Muzeum literatury. Hodnoceno je grafické, ilustrační a polygrafické zpracování knih vydaných v českých nakladatelstvích a vytištěných v českých tiskárnách. Ceny se udělují v sedmi kategoriích. V každé kategorii se vyhlašují 1. tři místa. 1. místo získává Cenu Ministerstva kultury ČR a částku 50 000 Kč. Památník národního písemnictví a Uměleckoprůmyslové museum v Praze udělují navíc cenu grafikovi do 30 let, Památník národního písemnictví uděluje studentským pracím cenu Arna Šaňky, svou cenu uděluje i Spolek českých bibliofilů, SČUG Hollar, Unie grafického designu a Svaz polygrafických podnikatelů. Oceněné knihy jsou prezentovány v Muzeu literatury, na veletrhu Svět knihy, festivalu LITR Olomouc, přehlídce Designblok, na výstavách v Moravské galerii v Brně, v Husitském muzeu v Táboře, v Českých centrech atd. Také se účastní soutěže o nejlepší knižní design světa (*Best Book Design from all over the World*), mezinárodních veletrhů a výstav. (Památník národního písemnictví, 2023, online)

3.2 Zlatá stuha

Výroční cena Zlatá stuha je udělována každoročně autorům nejlepších knih pro děti a mládež vydaných v českém jazyce. Jedná se o jedinou cenu v České republice, která je zaměřena výhradně na literaturu pro děti a mládež. Existuje již více než 25 let. Vyhlášovatelem ceny je Česká sekce IBBY (Společnost přátel knihy pro mládež a spoluorganizátoři Klub ilustrátorů dětské knihy, Obec překladatelů, Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského a Památník národního písemnictví). Ceny jsou udíleny ve čtyřech oblastech české knižní tvorby pro děti a mládež. V oblasti Původní česká slovesná tvorba, v oblasti Překlad, v oblasti Výtvarná tvorba a v oblasti Komiksová tvorba. (Zlatá stuha, 2023, online)

3.3 Cena „Suk – čteme všichni“

Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského vyhlašují každoročně Ceny za literaturu pro děti a mládež. Cena se vyhlašuje ve třech kategoriích. Cena dětí, kde je vylosováno 50 dětí, které obdrží knižní dar, Cena učitelů za přínos k rozvoji dětského čtenářství a Počin školních knihoven. (NPMK, 2023, online)

3.4 Nejlepší knihy dětem (katalog)

Komise pro dětskou knihu SČKN a Česká sekce IBBY každoročně doporučují nové české knihy pro děti a mládež. Katalog slouží pro orientaci knihkupcům, knihovnám, školám, rodičům a široké veřejnosti. (Nejlepší knihy dětem, 2023, online)

4 Interpretace děl *Safíroví ledňáčci a Glutaman*, Sydney (My dva z B.), *Rozára a Černý Petr*

V následující kapitole se budeme zabývat interpretací vítězné prózy *Safíroví ledňáčci a Glutaman*, dále nominovanými prózami *Sydney (My dva z B.)* a *Rozára a Černý Petr*. Nejprve si díla představíme, následně se zaměříme na kompoziční postupy jako je čas a prostor, dále na jazykové prostředky a grafickou úpravu. Větší část budeme věnovat také tematice handicapu, znevýhodnění a outsiderství, která je v dílech nastíněna. V závěru si položíme otázku, v jaké míře se objevuje téma handicapu, znevýhodnění a outsiderství v nominovaných či vítězných publikacích soutěže Magnesia Litera (Litera za knihu pro děti a mládež)?

4.1 *Safíroví ledňáčci a Glutaman*

Laureátem soutěže Magnesia Litera (Litera za publikaci pro děti a mládež) ročník 2021 se stal Bogdan Trojak se svou publikací *Safíroví ledňáčci a Glutaman* doplněnou ilustracemi Jindřicha Janíčka. V publikaci je nastíněno téma ekologie, potravinářského průmyslu, přátelství, handicapu, dále motivy neohrožené party přátel, vítězství dobra nad zlem, vyrovnání se s handicapem apod.

Jak autor zmiňuje, jeho záměrem bylo napsat publikaci pro své děti Kajetána a Justýnku, jejichž jména přidelil dvěma představitelům z pěti hlavních postav. Publikace je směsicí fantastického vyprávění postaveného na reálném základě, je určena dětem přibližně ve věku mezi pěti až třinácti lety. Autor o ní hovoří jako o kombinaci vědecko-fantastické literatury, (foglarovsko-verneovské). (Český rozhlas, 2020, online)

Jak uvádí Urbanová, může někdy začínající autor začleňující do příběhu vlastní rodinná témata sklouznout k jisté banalitě a méně hodnotné literatuře. „Tematizace vlastního rodinného života hrozí rizikem, že vypravěč sklouzne k trivialitě. Nežřídká právě traktování každodenního rodinného provozu s autentizačními prvky stojí za publikačními pokusy začínajících autorů, kteří se domnívají, že vyprávění, s nímž sklízeli před spaním úspěch u vlastních dětí, je hodnotnou uměleckou literaturou. Takové projevy nezvládnutého rodičovského grafomanství se však vyznačují většinou pouze vnějšími atributy autenticity, jakými jsou jména postav či dějiště příběhu volené podle autorovy životní reality.“ (Urbanová, 2009, s. 70)

Autor však dokazuje, že v jeho próze můžeme najít hodnot hned několik. Mimo literární hodnotu autor odkazuje i k hodnotám výchovným a společenským. Poukazuje například na nepříznivé důsledky potravinářského průmyslu jako na možnou hrozbu a odkazuje k prozíravosti vůči škodlivým látkám, které mohou být v potravinách obsaženy. Nebezpečí škodlivosti potravin ztvárňuje v podobě Glutamana, šíleného vědce, který je geneticky upravuje bez ohledu na zdraví konzumentů, což naznačují i pokusy prováděné na lidech a zvířatech. Parta Safírových ledňáčků v nás může evokovat novou nastupující generaci, která se snaží o nápravu, lepší budoucnost a svět bez škodlivých potravin. Dále autor poukazuje prostředím příběhu na přetechnizovaný dětský svět dnešní doby a jeho záměrem je čtenáře přenést do exteriéru, tedy do prostředí města, které je plné dobrodružství. Autor také poukazuje na téma handicapu, které je představeno v podobě Justýnky, která ztělesňuje změnu v nazírání na jedince, kteří jsou znevýhodnění vůči intaktní populaci. Snahu přijmout je a začlenit do společnosti.

Fantaskní příběh zasazený do reálného prostředí hlavního města Prahy, nás zavede do čtvrti nazývané Rohansko, kde se setkáváme s postavami Kajetánem a Justýnkou a také s partou Safírových ledňáčků Vojtou Kolandou, Denisem Ovesným a Loan Bachem, kteří se pyšní ručně vyrobenými safírovými kapesními nožičky ve tvaru ledňáčka, značícími příslušnost k tomuto bratrstvu. Ty jim daroval Vojtův dědeček, pocházející ze staré dynastie nožířů, kteří vyráběli nože pro samotného krále Karla IV., jenž měl ve svém erbů vyobrazeného právě ledňáčka. Všichni společně navštěvují základní školu na Datlím náměstí, kam společně s nimi chodí také příslušníci party Drajerovi draci, jejichž obávaným vůdcem je Hugo Drajer a jeho společníci Nikola Vlček a Alan Kotlár.

Jednoho večera se Safíroví ledňáčci stanou v přístavu svědky něčeho neobvyklého, při sledování záhadných bytostí, hemžících se kolem kotvících lodí, objeví v podpalubí jedné z nich záhadný kapitánův deník. Toho se snaží zmocnit Hugo Drajer se svými kumpány, v tom mu ale zabrání Justýnka a společně se svým bratrem Kajetánem se stávají právoplatnými členy party Safírových ledňáčků.

Společně odkrývají souvislost mezi kapitánovým deníkem a supermarketem stojícím na místní tržnici, který se začíná nebezpečně rozrůstat a vytlačovat tak z tržnice místní obchodníky, mezi které patří také otec Loan Bacha, který na tržnici vlastní svou restauraci. Z deníkových záznamů se dozvídají o šíleném vědci, který je příčinou kapitánova únosu a také o létajících rotundách, které je zavedou až na horu Říp, kde odhalí podzemní laboratoř a továrnu na výrobu geneticky upravených potravin.

Vše se jim systematicky snaží překazit Drajer a jeho parta, kteří se spolčí s Glutamanem, šíleným vědcem z kapitánova deníku, který je naláká na kýženou odměnu ve formě krasoblud, ty se ale stanou Glutamanovi osudnými. Safírovým ledňáčkům pomohou ze svízelné situace v hoře Říp geneticky zmutované octomilky, k jejichž vzniku přispěla nešťastnou náhodou Justýnka. Za pomoci Safírových ledňáčků se podaří zachránit i zkrotlou partu Hugo Drajera, které uvěznila lavina krasoblud. Vše končí happy endem a Justýnka s Kajetánem jsou obdarováni safírovými nožíky a stávají se členy Safírových ledňáčků se všim všudy. (Trojak, 2020)

4.2 Sydney (My dva z B.)

Do nominací na cenu Magnesia Litera (Litera za publikaci pro děti a mládež) ročník 2021 se zařadila také Tereza Horváthová s publikací *Sydney (My dva z B.)*, kterou ilustroval Juraj Horváth.

Název publikace *Sydney* a tím i pointu příběhu, jak autorka uvádí, představuje čtenáři až v závěru vyprávění. V podtitulu *My dva z B.* potom autorka představuje dva sourozence (ve věku dvanáct a šest let), kteří zažívají tíživý rodinný příběh a dobrodružné putování. Autorka popisuje jednu z hlavních postav dvanáctiletého Tondu jako kombinaci Toma Sawyera a Huckleberryho Finna, nebo jako Mírka Dušína a Štětináče, také jako Petra Bajzu i Josefa Zilvara v jednom. Tereza Horváthová představuje ve své publikaci reportážním způsobem strategie chudých. Zachycuje nekončící odpovědnost staršího bratra, který musí myslet za mladšího a dělat rodiče i sám sobě. (UNI, 2021, online)

V publikaci *Sydney (My dva z B.)* se objevuje téma disfunkční rodiny, sociálního znevýhodnění, dále motivy odpovědnosti staršího bratra, sourozenecké soudržnosti, předčasné vyspělosti, nezaměstnanosti rodičů, alkoholismu obou rodičů, špatného psychického stavu matky, nevlastního otce, náhradní péče apod.

„Není sporu o tom, že šťastné dětství, prožité v bezpečí domova, sehraje v lidském životě významnou úlohu. Dává mu pocit bezpečí a jistoty, ale také umožňuje prvotní kontakt s okolním světem. Skrze setkání s tvářemi našich nejbližších jsme do světa přijati, ale toto pojetí není cosi samozřejmého. Je to ve své podstatě dar, jehož se nám dostává. (Jesenský, 1998, s.40)

V případě prózy *Sydney (My dva z B.)* se o prototypu šťastné rodiny a šťastného dětství nedá příliš hovořit. Oba hlavní protagonisté dvanáctiletý Tonda a šestiletý Jeníček žijí v dysfunkční rodině ve špatných sociálních podmínkách, jsou nuceni se o sebe postarat víceméně sami. Roli rodiče v tomto případě na sebe nedobrovolně přebírá starší ze dvou sourozenců Tonda, který díky tomu předčasně dospívá.

Příběh je zasazen do prostředí malé vesnice nedaleko města B., kde oba sourozenci žijí společně se svou matkou a otčím ve staré bytovce. Matka je ve špatném zdravotním stavu a otčím se vždy namočí do nějaké levoty, oba přitom nemají daleko k alkoholu. Tonda s Jeníčkem chodí pěšky do školy, která je od jejich vesnice vzdálená několik kilometrů, někdy mají štěstí a vozí je jejich známí. V zimě zůstávají ve škole, dokud se nezavře, z úsporných důvodů se u nich doma netopí, někdy chodí do lesa na dříví, aby si mohli zatopit. Svačiny a obědy dostávají od Tondova kamaráda Mártýho, který není příliš chytrý, ale má dobré srdce. Tonda s Jeníčkem Mártýho občas navštíví doma na statku, kde dostanou čerstvé mléko a koláče. Volný čas tráví na Březině nad statkem, kde Tonda plánuje postavit nové bydlení. Doma je často navštěvují zaměstnanci ze sociálky, ale dovnitř se nikdy neodváží.

Když jejich matka onemocní a je převezena na psychiatrii a otčím zatčen za nelegální činnost, jsou děti převezeny do Domu pro ohrožené děti za Prahou. Tam se seznamují s novým prostředím, novou školou a novými přáteli. Mladšímu ze sourozenců pobyt v novém prostředí celkově prospívá, začíná se zlepšovat i ve školních dovednostech. Starší ze sourozenců Tonda zde poznává svou první lásku Itu, společně tráví každou volnou chvíli. Když ale Ita odjíždí, Tonda z Domu pro ohrožené děti utíká.

Snaží se dostat do B., cestou narazí na známého svého otčima, kterému říkají Pírko, ten poskytne Tondovi přístřeší ve svém příbytku v lese, kde, jak Tonda zjišťuje, vyrábí a prodává drogy. Od něj se dozvídá, že je jeho otčím zavřený. Chvilí tam zůstává, ale potom se rozhodne odejít a míří za svým přítelem Mártým, ten se od Tondova odchodu hodně změnil, vyrostl, zmužněl a také Tondovi prozradil, co vše se za tu dobu, co tu nebyl, událo. K jeho překvapení Mártý za dobu, co byl Tonda pryč, stihl sám postavit srub, který společně plánovali, chyběla mu jen střecha. Společně následně srub dokončili a Tonda začal plánovat vybavení na zimu.

V závěru příběhu Tonda zabloudí v lese. Když se ráno probudí, shledá se svým zatoulaným psem Vořeškou, která si mezitím našla nového pána starého rybáře, s tím se dříve Tonda potkával na Březině za statkem, když chodil pytlčit a lovit ryby. U rybáře vyzvedává Tonda Marty se svým tátou. Společně se vracejí na statek. Tonda se vrátí do Domu pro ohrožené

děti, kde se šťastně shledá se svým bratrem Jeníčkem. Máma s otčímem dají souhlas k pěstounské péči a oba sourozenci odjíždějí do nového domova. (Horváthová, 2020)

4.3 Rozára a Černý Petr

Další nominovanou publikací představenou v soutěži Magnesila Litera (Litera za publikaci pro děti a mládež) ročník 2021 se stala pohádková próza *Rozára a Černý Petr* Radka Malého s ilustracemi Evy Horské.

Pohádkový příběh vypráví o větrných mlýnech. Původní hlavní postava Rozáry, jak uvádí autor byla teprve později doplněna postavou Černého Petra, kominíka později mlynáře. Inspiraci čerpal autor v Postupimi, muzeu větrných mlýnů, které se staly předlohou pro reálnou souběžnou linii příběhu Rozáry a Černého Petra, o kterou byl příběh doplněn. (Český rozhlas, 2020, online)

V publikaci *Rozára a Černý Petr* se objevuje téma osamocení, outsiderství, dále motivy přátelství a soudržnosti, hledání cesty, nalezení sebe sama apod.

Hlavní představitelé, Rozára a Černý Petr, jak již název napovídá, společně obývají starý větrný mlýn s malým přístavkem, o kterém se povídá, že v něm straší. Jednoho dne objeví Rozárka na záložce ve své knížce, kterou je žlutý list, malé černé fličky, které připomínají malá písmenka. Jelikož jsou nečitelná, poprosí o pomoc učeného čuníka Vasila, který přebývá v chlívků na dvoře. Ten jim pomůže napsat na listě rozšifrovat. Nápis je voláním o pomoc. Rozárka se vydává do temného lesa, o kterém se povídá, že je začarovaný.

V lese potká Černého Petra a společně putují dál. Cestou spadnou do hluboké jámy, v které spí čert. S pomocí kominického lana a trpaslíka Igora, bratrance sádrového trpaslíka Izidora Spanilého ze zahrady u starého větrného mlýna, kde přebývají Rozárka a Černý Petr, se zachrání. Když se vrátí do mlýna, objeví Rozárka s Černým Petrem v kamnech plechovou krabici. Pomocí klíčku, který Petr našel v jámě v lese, krabici otevřou a objeví knihu s nápisem *O větrných mlýnech*. První věta vrací čtenáře na úvod knihy, který začíná stejnou větou: „Kdo otvíráš tuto knihu, možná již máš, možná teprve zatoužil jsi mít lepšího povědomí o mlýnech větrných.“ (Malý, 2020, s. 7—59)

„Pronikání neobyčejného prvku do obyčejného života. Ať jde o díla zaměřená na dospělé, nebo o příběhy přístupné dětem, je tento první přístup zřejmě nejčastější. Všechno

začíná jako v nějakém realistickém příběhu. Kolem nás je obyčejný, každodenní život. Zdá se, že vyprávění se rozvíjí běžným, lineárním způsobem – až do okamžiku, kdy buď zjevně (příchodem nové osoby, uvedením nějakého podivného předmětu nebo neočekávaného prvku v krajině), nebo neznatelným posunem celkového ovzduší se dostane do děje něco, co je neznámé, podivné, takže od té chvíle je všechno jinak.“ (Heldová, 1985, s. 49–50)

4.4 Čas a prostor

„Pokud sledujeme, jak čas a prostor vymezuje česká literární věda, můžeme začít literárněteoretickými pracemi J. Hrabáka, nař. jeho *Poetikou* (1973). Větší pozornost autor věnoval problematice času, spojil ji s otázkami narace, pod vlivem ruských formalistů propojoval čas s fabulí a syžetem. Naraci, vyprávění, autor vnímal jako protiklad popisu, nejvýraznějším narativním znakem je kauzální vztah mezi tematickými jednotkami a právě kauzalitu propojoval s časovou následností. Do protikladu stavěl čas fabule a čas syžetu jako protiklad času, o němž se vypravuje (= čas fabule), a času, v němž se vypravuje (= čas syžetu). (Hrabák, 1973, s. 250) Pojmy prostor a čas v literárním díle jsou zpracovány jako samostatná hesla ve *Slovníku literární teorie* (1984), hesla zpracoval Josef Peterka a Vladimír Macura. Čas v literárním díle je možno vnímat jako vlastnost jazykového materiálu, jenž je vymezena „jako posloupnost znaků – jako časové kontinuum“. (Vlašín, 1984, s. 60) Na základě toho je literatura považována za časové či dynamické umění, jehož vnímání s sebou nese estetický zážitek z četby, např. vnímání napětí, pointy apod. Vedle toho je čas v literárním díle chápán (viz Hrabákové pojetí) jako čas vypravování a čas vyprávěný. (...) Také o prostoru je možno mluvit ve dvou rovinách, o prostoru zahrnujícím materiální, hmotný zápis textu a o fiktivním prostoru, „který je v literárním díle zobrazován, vytvářen jazykově tematickými prvky.“ (Vlašín, 1984, s. 295) Prostor v literárním díle je utvářen „výběrem jevů, jejich vlastností a vztahů“. (tamtéž, s. 295) D. Hodrová (1997, s. 15) hovoří o prostorovém modelu s různými podprostory spojenými s literárními postavami, zdůrazňuje vzájemnou determinaci postavy a místa. Podle Hodrové může mít prostor literárního díla blízko ke kulise, obrazu či znaku se sociální charakteristikou, k hrací ploše nebo k metafoře či metonymii. J. Peterka hovoří o prostoru jako o systému „vztahů určených místy, směry a vzdálenostmi.“ (Peterka, 2007, s. 231) Místo spojuje s dějem a s postavami. Rozlišuje místa, která reálně existují, jsou geograficky určená, a místa imaginární, fantastická, přechod mezi nimi představují místa typizovaná, alegorická, mýtická či symbolická. K prostoru, místu se může vázat tzv. *genius loci*, tomto pojmem

označujeme specifičnost dané lokality, její duchovní náboj, posvátnost, nebo naopak prokletí, děsivost. “ (Gejgušová, Kubeczková, Lohrová, 2020, s. 6—7)

„Čas a prostor jsou základní kategorie, v nichž si člověk uvědomuje svou existenci i svět kolem sebe, a proto mají také základní význam v uměleckém reflektování skutečnosti.“ (Petrů, 2000, s. 95)

Reálný svět se prolíná s uměleckým do té míry, jak nám autor zprostředkuje, a my si jej následně přetváříme do svého příběhu a představ. Prolínání reálného a uměleckého světa můžeme považovat za jistou formu handicapu trávení volného času dětí a mládeže. Dnešní přetechnizovaný svět, kdy děti většinu svého času tráví u počítačů, tabletů a mobilních telefonů, nahrazuje prostor reálného světa prostorem virtuálním.

Nová zpráva EU Kids Online 2020 uvádí, že se čas, který děti každý den stráví online, v některých zemích ve srovnání s rokem 2010 téměř zdvojnásobil. (LSE, 2020, online)

„Rozdíl mezi „místem“ a „prostorem“ byl v humanitním uvažování o prostoru tematizován už od doby fenomenologického rozlišování mezi místem geometrickým a místem antropologickým. Je přítomný v díle Gastona Bachelarda (1990) a Maurice Merleau-Pontyho (1945). Také Norberg-Schulz používá pro shrnutí základních vztahů mezi člověkem a jeho prostředím termín „existenciální prostor“. Rozlišení místa od prostoru bylo zavedeno i v jiných oborech a ve většině případů „místo“ vystupuje jako opak absolutního „prostoru“, který může být podle kantovského vzorce vedle kategorie času chápán jako prázdná a neměnná nádoba na věci a události. Místo je oproti prostoru relativní a je vytvářeno subjektivním vnímáním.“ (Derdowska, 2011, s. 49)

„Čas a prostor tvoří dvojici termínů, s nimiž pracuje celá řada vědních oborů, výčet můžeme zahájit filozofií, doplnit ho o matematiku, fyziku aj., také o literární vědu. Antický filozof Aristoteles spojoval čas s pravidelným pohybem, důraz kladl na opakování jevů, v této souvislosti můžeme hovořit o cyklickém čase (viz např. střídání dne a noci). Křesťanský myslitel Augustin rozlišoval čas objektivní, měřitelný, a subjektivní, osobně prožívaný, vymezil čas realizovaný jako minulý, přítomný budoucí. Nejde o přesně oddělitelné časové úseky, čas se realizuje jako posloupné trvání, v němž se nejlépe identifikuje přítomnost, okamžik nyní a teď v jeho trvalém pohybu, posunu, minulost představuje to, co minulo, uplynulo, ale přesto ještě stále doznívá, zůstává v naší paměti, budoucnost vymezuje jako to, co více či méně aktivně očekáváme. Podle M. Heideggera není čas mimo nás, tvoří podstatu naší existence, žijeme v čase. A stejně jako s časem, je současně naše existence pevně spojena

s prostorem, přesněji tedy časoprostorem. I A. Einstein teorii relativity vymezuje na základě pevného propojení času a prostoru, čas vnímá jako čtvrtou dimenzi prostoru, obě veličiny existují ve vzájemné závislosti, tvoří jediné jsoučno, tzv. chronotopos. (Gejgušová, Kubeczková, Lohrová, 2020, s. 6)

Snahou autorů Bogdana Trojaka, Terezy Horváthové i Radka Malého je situovat prostor do exteriéru a virtuální prožitky upozadit před prožitkem v předkládaném reálném prostředí, někdy fantaskního charakteru. Bogdan Trojak zakotvuje prostor prózy *Safíroví ledňáčci a Glutaman* do prostředí hlavního města Prahy. Rovněž Tereza Horváthová prózu *Sydney (My dva z B.)* včleňuje do prostředí malé vesnice nedaleko města B. Radek Malý dělí prostor v pohádkové próze *Rozára a Černý Petr* do dvou souběžných linií, jedné reálné a druhé fantaskní. Obě linie se snaží vyobrazit především v prostředí exteriéru. V prózách je možné hledat také výchovný aspekt odkazující na problematiku dnešního světa dětí trávících svůj čas u obrazovek a displejů a snahy autorů pomocí příběhů přemístit čtenáře do prostředí exteriéru, kde je možné zažít reálné dobrodružství.

V próze *Safíroví ledňáčci a Glutaman* nás autor zavede do prostředí velkoměsta, hlavního města Prahy, kde se setkáváme s létajícími rotundami a zvláštními neživými bytostmi, které ožívají, což v nás může evokovat jistou magičnost místa. Čtenáři je město prezentováno jako reálné, ale zároveň také mystické a záhadné místo s tajemnými podzemními a podvodními prostory.

„Vznik celého mýtu tzv. „magické Prahy“ je spektakulárním důsledkem takového citlivého vnímání města. Jeho kořeny sahají minimálně do poloviny devatenáctého století a konkrétně ho lze nalézt např. v tvorbě takových autorů, jako je Arbes, Jiří Karásek ze Lvovic, Gustav Meyrink, Guillaume Apollinaire či pak následně Franz Kafka a Vítěšlav Nezval. Literární zobrazování „magické Prahy“ spočívalo v několika hlavních postupech. Důležitou inspirací zde byla historicky vzdálená rudolfínská doba, zlatý věk židovské čtvrti v šestnáctém století a pražská židovská tradice (s hlavními motivy Golema, Věčného Žida, rabiho Löwa, kabalistických kázání atd.). Město viděné z těchto úhlů je přeplněno atmosférou záhadnosti a morbidní hrůzy, vyskytuje se v něm často i duševní choroba (*Gotická duše, Golem*). Samotné místo je nositelem kouzelných vlastností. U Apollinaira je například Praha městem setkání a v Meyrinkově Golemovi v sobě samotné domy židovského města nesou potenciál podivínství. Město, které je stylizováno do podoby magického města, je obýváno postavami podivínů či příslušníky nižších sociálních vrstev, tvořivých jakési ghetto.“ (Derdowska, 2011, s. 117—118)

V publikaci *Poetika míst* nazírá Hodrová na místa z pohledu protikladů: statického a dynamického.

„Na místa v literárním díle se můžeme podívat ještě jiným způsobem, zaměřit se na vztah různých míst z hlediska protikladu statický x dynamický. Pak se na jedné straně ocitne např. dům jako místo statické a na druhé cesta (spolu s ní třeba také loď, vlak) jako místo dynamické.“ (Hodrová, 1997, s. 18)

Trojak však staví statické rotundy do pozice dynamické, když se mění v jakousi raketu přenášející se z města Prahy na horu Říp.

Na místo můžeme nahlížet také z pohledu vertikálního a horizontálního, jak uvádí v publikaci *Citlivé město* Hodrová. (Hodrová, 2006) Trojak nás v publikaci *Safirovi ledňáčci a Glutaman* provází vertikálním pohledem, kdy společně s postavami sestupujeme do podzemních prostor hory Říp a supermarketu G či nahlížíme pod vodní hladinu řeky Vltavy. „Byť je horizontální iniciační cesta příbytkem v soudobých pražských textech namnoze důležitější než cesta vertikální, často ji doplňuje (někdy jen v náznaku) cesta nahoru a dolů, sestup a výstup po iniciační vertikále – do sklepa, do vyššího patra, na půdu. Sestup do sklepa znamená sestup do vlastní minulosti a někdy do minulosti města, ba dokonce do minulosti před městem...“ (Hodrová, 2006, s. 290)

„Podzemí s jeho „netvory“, nízkými i vznešenými, může být chápáno jako obraz kolektivního nevědomí města (jinými jeho obrazy jsou vedle tajemného domu les, divočina moře ad.). Temné příběhy a divoké, fantaskní postavy vystupují čas od času (zpravidla v cyklech) z hlubin nevědomí města (opakovaně se zjevují ahasverovská postava). „Podzemí“, skrytý, divoký „text“ nevědomí města, vnímaný a tvořený všemi obyvateli města se zvědomuje, zviditelňuje, „civilizuje“ – někdy jen v zášlehu, jindy propuká naplno – v textu architektonickém, ale především v textu literárním a v textu obrazu.“ (Hodrová, 2006, s. 301)

V próze *Sydney (My dva z B.)* autorka odkazuje k určitému časovému období probíhajícímu v průběhu roku. Časové měřítko nám znázorňují záznamy z policejních protokolů a zpráv z výsledků šetření, které v publikaci začínají únorem a končí listopadem. (Horváthová, 2020)

V pohádkové próze *Rozára a Černý Petr* nás autor zavede z bezpečí domova, starého větrného mlýna do neznámého, tajemného a historkami opředeného kouzelného lesa. Čas autor situuje do pohádkového bezčasí. „Bylo nebylo, kdysi kdesi...“ (Malý, 2020, s. 9) Ve druhé

reálné linii o historii větrných mlýnů odkazuje autor k časové lince vedoucí k historii vzniku větrných mlýnů již z daleké minulosti až po současnost. „Když lidé začali před devíti tisíci lety pěstovat obilí, chtěli jej skladovat na horší časy.“ (Malý, 2020, s. 11)

„Také v metafoře lesa může být zahrnuta výše několikrát zmiňovaná obava před nebezpečím ohrožujícím člověka ve městě. Les může být interpretován jako archetypální figura ohrožení, jejíž význam je nejjednodušším způsobem využíván v pohádkách: je to les, v němž na hrdinu číhá vlk, čarodějnice nebo neurčité zlo. Les je v tomto ohledu podobně jako bludiště prostorem neklidu.“ (Derdowska, 2011, s. 98)

Prostor můžeme také označit za literární krajinu. „Literární krajina je v každé knize pouze schematická. Zachycuje výběr určitých jevů, jejich vlastností a stavů, které chtěl autor zdůraznit...“ (Balharová, Krolupperová, Salhiová, 2022, s. 77)

4.5 Jazykové prostředky

„Pokud jde o využívání jazykových prostředků, vyznačuje se současná próza pro děti a mládež velkou pestrostí. Využívá se v ní prostředků většiny územně i sociálně vymezených útvarů národního jazyka a všech jeho funkčních stylů a dále prostředků lišících se dobou výskytu, emocionálním zabarvením, expresivitou i původem. Vedle toho se zde využívá i prostředků z jazyků cizích.“ (...) „Značně různorodé jazykové prostředky jsou pro funkci uměleckého vyjadřování dětského aspektu využívány na různých funkčních místech textu v různé míře a u různých autorů také značně odlišně. Zatímco v autorské řeči se využívá převážně spisovného jazyka hovorového typu, je v řeči postav naopak běžnější běžně mluvená čeština, obecná čeština a slang až i argot, a to tak jak v replikách dialogů, tak ve vnitřních monolozích. (Uličný, 1987, s. 246)

V próze *Safíroví ledňáčci a Glutaman* převládá nikoli však výhradně spisovná čeština. Výjimku tvoří přímá řeč záporných postav party chlapců v čele s Hugo Drajerem, kteří stojí v protipólu k Safírovým ledňáčkům, zde se ve velké míře vyskytuje obecná čeština.

„Ted' nastražte uši, borečci,“ začal popisovat svůj plán Drajer, „mám dobrýho známýho, co bydlí u soutoku potoka Rokytky s Vltavou. Je to sice bezďák, kterej zavání jako dobře uleželej sejra, ale jinak v cajku. Bydlí v betonový rouře a spolu s ním tam žijou nutrie, který on velkoryse vykrmuje. Jsou fakt hodně vypaseny hlodavci s takovýma zubama,“ roztáhl Drajer

palec a ukazovák, co to jen šlo, „no prostě masakr, co vám budu povídat. Ty nutrie má vochočený. Je to takovej krotitel nutrií. Slíbil jsem mu cirkusáckou krotitelskou uniformu a bič. Když mu ji seženu, udělá pro mě všecko!“ „Že ty ji chceš čmajznout v tom cirkusu, jak je teď na ostrově!“ obdivoval Drajerovu odvahu Nikola, „jseš fakt mega gúd!“ (Trojak, 2020, s. 94)

Próza *Sydney (My dva z B.)* je vyprávěná jedním ze dvou hlavních představitelů Tondou, bez užití přímé řeči, ve výpovědích převládá hovorová a obecná čeština. Příběh je doprovázen záznamy anonymních telefonátů na policejní stanici a zprávami z šetření.

„Sociálka k nám chodí i bez toho. Ale dovnitř se neodvážej. Stojej na prahu a přešlapujou. Máma stojí taky na prahu a říká, že je všechno dobrý. A oni vědí, že není, a máma taky ví, že ne. Někdy nás zastaví před barákem a ptají se, jestli máme co jíst a jestli máme doma čisto. K jídlu se vždycky něco najde. A doma čisto je, to jo. Máma uklízí, myje podlahu starýma tričkama. A někdy i pere záclony. Když nakoupím, jen tak se toulám městem. Občas něco najdu, ale většinou vylezu na strom na hřbitově a rozhlížím se po krajině. Tady je vidět až ke kopcům. V kopcích bych chtěl jednou žít. Máma mi jednou říkala, že můj pravej táta byl z kopců, z chudý rodiny. Měli chalupu a taky pole. A jinak nic. Když můj táta nepil, říkala máma, byl to hrozně hodnej člověk, on byl hodnej i tak, jenže pak jenom seděl v hospodě a chlastal a neměli jsme žádný peníze. To Fed'a není hodnej, když chlastá. Je lítostivej a pak je taky vzteklej. Popadne mámu za ruku a kroutí ji, až má modřinu. A pak je mu to líto.“ (Horváthová, 2020, s. 13)

„Záznam anonymního telefonátu na policejní stanici v B. 27. února:

Dobrý den, já bych jen chtěla říct, že už delší dobu pozoruju tu dvojici opilců, co bydlí v bytovce směrem na O. Voni si choděj kupovat krabicový víno a někdy to vypijou jen tak na náměstí... Voni se pak perou a ty děcka se na to dívaj. A někdy choděj za školu, nemaj na cestu, jak ze sirotčince – hubený a špinavý, všude se flákaj a vypli jim elektriku. Jak takovýhle lidi můžou mít dět. Měli byste jim je odebrat.“ (Horváthová, 2020, s. 14)

„Zpráva o výsledku šetření 5. února 20..., rodina T.

Obsah podnětu: Podle anonymního udání chlapci A. (12 let) aj. (6 let) často chodí nedostatečně oblečení a nemají peníze na autobus. Jejich rodiče se o ně řádně nestarají. Děti celé dny běhají po městě nebo po lese, není jasné, zda jedí také teplé jídlo. Skutková zjištění: Bytovka leží u silnice směrem z O. do B., na pozemku stojí několik kůlen a na dvoře se válí železné haraburdí a odpad. Rodina žije ve druhém patře v bytě kategorie C. Otec E. T., neléčený

alkoholik, 2x trestaný za drobné krádeže a vykrádání chat, nepracuje, čtrnáctiletý syn z prvního manželství (matka alkoholička) je dočasně umístěn v nápravně-výchovném ústavu v Ch. (agrese, nedodržovaná školní docházka). Matka, zřejmě také alkoholička, hlášena na úřadu práce. Žijí v sociálním bytě. Matka nás odmítá pozvat dál. Potvrzuje, že děti chodí pravidelně do školy a mají dost jídla i teplo. Na otázku, jak řeší vypnutý elektrický proud, říká, že topí v kamnech, jídlo vaří na plynovém sporáku a večer svítí svíčkami. Děti netrpí. Před domem jsme potkali staršího bratra (12 let), který před námi utekl. Závěr: Je třeba blíže kontrolovat rodiče a zjistit skutečný stav.“ (Horváthová, 2020, s. 13—15)

„Do dialogu se současností vstupují některé pokusy zapojit do vyprávění autentické záznamy (deníkové, reportážní aj.)“ (Urbanová, 2009, s. 30)

Pohádková próza *Rozára a Černý Petr* je prolínání dvou souběžných linií, jedné, která se prezentuje jako pohádkový příběh, zde se objevuje převážně spisovná čeština. Druhá, která je psaná s jemně archaickým zabarvením, nás seznámí s reálnou historií větrných mlýnů.

„Bylo nebylo, kdysi kdesi... zkrátka stál tam starý větrný mlýn. Na větrné hůrce, mezi polem a lesem, moc pěkný větrný mlýn s malým přístavkem a velkou zahradou. A se čtyřmi velikánskými perutěmi. Větrné mlýny jsou zvláštní stavení: kdysi se v nich mlívala mouka, dnes jsou většinou jen pro okrasu. A že by u nich mohl být dvorek a zahrada? Že by byl u větrného mlýna dokonce i komín? To už se v tomhle asi nemlelo hodně dlouho. Byl zpustlý. Zpustlý neznamená opuštěný: žilo v něm pár obyvatel, a dokonce nějaké domácí zvířectvo se našlo...“ (Malý, 2020, s. 9)

„Co je to vůbec větrný mlýn? Jak jednoduchá je to otázka, tak složitá by mohla být odpověď na ni. Tedy: větrný mlýn je jedno z nejstarších technických zařízení, při kterém člověk dokázal využít sílu přírody – přesněji řečeno větru – pro svůj užitek. Samo označení „mlýn“ je vlastně matoucí, neboť tato zařízení ne vždy byla určena k mletí. Na samém počátku, před více než třemi tisíci lety, sloužila tato zařízení k čerpání vody. Zejména jako vodní pumpy sloužila a dodnes slouží i četné větrné mlýny v Holandsku.“ (Malý, 2020, s. 11)

4.6 Grafická úprava

Význam grafické složce přičítá již Hodrová v publikaci ... *na okraji chaosu*: „Jestliže kniha jako materiální rámec literárního díla je vnímána dvěma smysly zrakem a hmatem,

grafická složka díla, zahrnující kompozici textových bloků, stránky a typ písma, je při svém vnímání omezena na pouhý zrak. (...) Od druhé poloviny 19. století a zejména pak od jeho konce období její renesance – grafická složka se začíná svým charakterem podílet na výpovědi, ba přímo na smyslu díla.“ (Hodrová, 2001, s.194)

Ucelenost publikací pro děti a mládež zahrnující mimo jiné také ilustrace jako součást knihy prezentuje Reissner v publikaci: *Ilustrace*: „Dětská kniha je osobitý estetický objekt, jenž zejména pro specifičnost recipientů vyžaduje kritické vnímání odlišné od vnímání krásné literatury určené pro dospělé. Zásadním hodnotícím kritériem je komplexní vnímání dětské knihy, tedy reflexe zahrnující typografické, ilustrační, literární a edukační dimenze díla.“ (Reissner, 2015, s. 21)

Publikace *Safírovi ledňáčci a Glutaman, Sydney (My dva z B.)* a *Rozára a Černý Petr* jsou bohatě doplněny ilustracemi laděnými do zemitých tónů, přičemž každá publikace má svůj specifický odstín. V publikaci *Safírovi ledňáčci a Glutaman* převládá temně modrý odstín ilustrací včetně barvy textu, publikace *Sydney (My dva z B.)* je orientovaná do cihlově oranžových tlumených tónů, text nevyjímaje a publikace *Rozára a Černý Petr* se stylizuje do šedobéžových odstínů. Textová stránka publikací se tedy snaží v barevnosti splynout s ilustrací, která text v hojné míře doplňuje, což je společné všem třem zmiňovaným publikacím. Možná bychom mohli hovořit o současném trendu grafického designu knih pro děti a mládež, který se snaží reagovat na současné nároky čtenářů a snahu současných knižních vydavatelů zaujmout. Tento vzor se objevuje především u vydavatelství *Baobab, Běžiliška, Host* apod.

Jak již uvádí Stehlíková v publikaci *Cesty české ilustrace v knize pro děti a mládež*: „Osudy ilustrací pro děti jsou úzce spjaty s osudy dětských knížek vůbec. Ilustrace se spolu s literárním textem podílejí na výchově mladého pokolení. Ve vztahu k povaze literárního textu řeší řadu různých úkolů. Procházejí vývojovými proměnami, které jsou podmíněny dobou, dobovými názory a dobovými požadavky. Mezi literárními a výtvarnými tendencemi jednotlivých vývojových úseků je opět mnoho společných vazeb. Přece však ilustrace pro děti mají rovněž svoji specifickou problematiku. Především podléhají obecným zákonům knižního umění. Stále víc se v nich odrážejí tendence charakteristické pro vývoj volné tvorby malířské a grafické. Stále víc se v nich uplatňuje ozvláštňující pohled a rukopis výrazných uměleckých osobností. Nadto knihy nejsou jen dílem spisovatele a výtvarníka. Jsou též záležitostí nakladatelství a širší ediční politiky, která vychází ze společenských požadavků. V současné době stále častěji vznikají dětské knihy z přímých podnětů vydavatelství, která se snaží o

tematickou bohatost, žánrovou pestrost a také o plynulé pokrývání potřeb dětí všech věkových kategorií.“ (Stehlíková, 1984, s. 7)

„Současná česká LPDM je ve znamení silného nástupu obrázkových knih, ať již je žánrově označujeme jakkoliv. Tento fakt nás více než jindy nutí k tomu, abychom začali uvažovat o narativních druzích, které se nevztahují jen k verbální oblasti, k promluhovým formám známým jako povídání nebo referující vyprávění, ale mají nebo někde mohou mít vizuální dominantu.“ (Urbanová a kol., 2009, s. 22)

4.7 Handicap, znevýhodnění a outsiderství

„Česká literatura pro děti a mládež se tématem handicapu dlouho nezabývala. Změna nastává až s rozvojem institucionální péče. První texty s tematikou handicapu jsou spíše popisem výchovných metod či aktivit v nově vznikajících ústavech. Moderní zařízení propojující péči zdravotní s výchovně-vzdělávací se objevují počátkem 20. století.“ (Sieglová, Zítková, 2012, s. 129—130)

„K detabuizaci a pronikání handicapu do české literatury pro děti a mládež dochází až na počátku 90. let 20. století díky politicko-společenským změnám.“ (Sieglová, Zítková, 2012, s. 142)

Fischer vymezuje handicap jako nepříznivý stav nebo situaci pro daného jedince, vyplývající z poruchy nebo defektu, který omezuje nebo znemožňuje plnění úloh, ztěžuje jeho uplatnění v porovnání s většinovou populací, ztěžuje dosahování běžných společenských cílů. Znevýhodnění je totožné s pojmem handicap, znevýhodněný jedinec je handicapovaný v důsledku poruchy nebo defektu. (Fischer a kol., 2014, s. 23)

„Tělesné postižení je podle Mezinárodní klasifikace poruch, postižení a handicapu (ICIDH, International Classification of Impairment, Disability and Handicap) z roku 1980 vymezeno jako výsledek interakce jedince s prostředím, čímž překonává historický pohled na postižení coby statický stav reflektující více či méně trvalé funkční defekty. (...) Dospívající s tělesným postižením si uvědomují svou odlišnost od vrstevníků, mají přání být stejní jako oni. Někdy se tato přání projevují tendencí kompenzovat své nedostatky důrazem na jinou část těla, kde se postižení neodráží (např. účes) nebo volí neadekvátní formy kompenzace. Tělesná postižení hůře vnímají dívky, které jsou citlivější a vnímavější vůči emočním projevům ze

strany rodičů, spolužáků aj. (...) Pokud je dítě zařazeno do běžné základní školy, musí se vyrovnat se svou odlišností a omezenými možnostmi ve srovnání s ostatními dětmi.“ (Pugnerová, Kvitová, 2016, s. 257—263)

Outsiderství vymezuje slovník cizích slov jako „nevýznamný, nerozhodující subjekt, člověk vyřazený ze společnosti, někdo, s kým se nepočítá.“ (Slovník cizích slov, online)

„Motiv outsiderství představuje v literatuře pro děti a mládež typický tematický prvek, v průběhu jejího vývoje se však mění jeho pojetí i funkce. Outsiderství chápeme jako sociálně psychologický fenomén, který se vztahuje k sociálnímu aspektu osobnosti, jejímu přijímání vnějším okolím i jejímu vnitřnímu sebehodnocení. Outsider je tedy jedinec na okraji sociální reality, která ho obklopuje.“ (Urbanová a kol., 2004, s. 123)

Jak popisuje Roland Barthes, ve své knize *Mytologie*, mýtus, jakožto nerozlučné spojení smyslu a formy – stává se čtenář součástí mýtu a ten jeho přítomností „čtenář prožívá mýtus jako pravdivý a současně neskutečný příběh.“ (Barthes, 2004, s. 130—131)

Čtenář může pomocí představených příběhů zažít situace, které mu mohou pomoci přehodnotit jeho dosavadní vnímání okolí a světa a vyzkoušet si je prožít společně s postavami takzvaně nanečisto. Tím, že prožívá příběh postavy vyobrazené v různých situacích, se v nich naučí orientovat a mohou mu pomoci lépe je v životě vnímat např. v kontextu s handicapem či znevýhodněním.

„Člověku nestačí vnímat objekt v jeho jednoznačnosti a protože subjekto-objektový vztah bývá často kontroverzní, nastupuje snaha proměnit ho v „prosubjektivní“. Jestliže tak učiní, emancipuje se, osvobodí od nejistoty a strachu z neznámého nebo alespoň zpochybní jeho jednoznačnou vymezenost a danost. Svěbytnost objektu je sice už známá (existuje nezávisle na vědomí subjektu, právě proto je „objektem“), stává se však současně něčím, co má význam pro subjekt nejen jako realita. A zde nastupuje univerzální antropologická funkce fantazie s osvobodivými, emancipačními a následně anticipačními projevy (Viewegh, 1986). Pomocí kreativity, představivosti, obrazotvornosti, imaginace dovede člověk téměř nadběhnout sobě samému, nadběhnout svému vlastnímu pohybu vpřed (Mathauser, 1989). Člověk si zmnoží realitu, zmnoží skutečnost o fantazii a iluzi, která je jakýmsi anti-světlem, anti-realitou. V ní se mohou uplatnit neuskutečnitelná přání, sny a představy, prostřednictvím fantazijního aktu může člověk zvládnout skutečnost. Sebe i ji dovede prostřednictvím fantazie posuzovat z hlediska realizačních možností, které jsou v ní potenciálně obsaženy (Viewegh 1986).“ (Urbanová, 1999, s. 149)

Stejně tak se můžeme zamyslet nad prózami pro děti a mládež ve smyslu hodnotového a výchovného působení, kterým jsou do značné míry ovlivňováni.

Jak jsou dnešní autoři ovlivněni tématem handicapu a člověka jakožto plnohodnotně přijímaného a integrovaného jedince do společnosti bez ohledu na rozdíly? V jaké míře ovlivňuje tento trend porotce v soutěži Magnesia Litera?

Svým způsobem uchopil tematiku handicapu Bogdan Trojak v publikaci *Safíroví ledňáčci a Glutaman*. V próze se objevuje malá Justýnka, holčička s poruchou růstu, která je proti ostatním členům party znevýhodněná svým malým vzrůstem. V průběhu děje se dozvídáme, že právě tento handicap se stává Justýnčinou předností a ta se stává ceněným článkem party Safírových ledňáčků.

„Tady je váš sešit,“ pronesla hrdě a podávala Vojtovi kapitánův notes.

Vojta na ni zíral celý zkoprnělý: „Jak jsi to...? Já si vůbec...“

„To nebylo těžké. Když Drajer ležel na zemi a kolem byl zmatek, připlížila jsem se a notes mu vzala. Jsem malá a umím být nenápadná.“ (Trojak, 2020, s. 36)

„Vysad'te tam mě!“ nabídla se odvážná Justýnka, „jsem mnohem menší než vy, zvládnou to hravě!“

„Jsi pašák, Justýnko,“ pochválil ji Vojta, „zpátky tě vytáhneme, stačí sundat opasky a spojit je.“ (Trojak, 2020, s. 74)

Justýnka se stává nepostradatelným článkem týmu a je přijímána i se svým handicapem.

„Pak uchopili překvapenou Justýnku za ruce a nohy a za nadšeného provolávání slávy ji vyhazovali do vzduchu. Holčička pištěla, ale oni nepřestávali. Pak ji odnesli do restaurace a posadili do čela stolu.“ (Trojak, 2020, s. 152)

„Integrace je v souvislosti s handicapovanými lidmi pojem dnes už obecně velmi známý, obsahově však možná stále obtížně srozumitelný. Fakticky je takto označován nejvyšší stupeň socializace člověka (prakticky jde o naprostý opak segregace – tedy společenského vyčleňování, sociální exkluze) – a protože integrace už je chápána jako dlouhodobě zvolený trend, stalo se toto slovo možná až nepřírozeně přirozeným vyjádřením tendencí ve vývoji vztahu mezi společností a jejími znevýhodněnými členy. Sociální integrace je proces rovnoprávného začleňování člověka do společnosti – je tedy něčím naprosto přirozeným a týká se každého člena společnosti; komplikace však nastávají ve specifických případech některých

osob nebo minoritních skupin (etnické menšiny, osoby s postižením apod.), které se od většinové populace výrazně odlišují a nejsou schopny dosahovat přirozeným způsobem vysoké míry socializace. Potom je nezbytné jejich integraci aktivně podporovat a vytvářet pro ni vhodné podmínky. (Slowík, 2016, s. 31)

Bogdan Trojak v próze *Safirovi ledňáčci a Glutaman* zprostředkovává náhled na Justýnčino znevýhodnění a podporuje ve čtenáři přirozeným způsobem pozitivní postoj k integraci jedinců s handicapem.

Tematiku znevýhodnění a její včleňování do knih pro děti a mládež popisuje například Urbanová v publikaci *Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX*: „V souvislosti se změněným společenským klimatem na počátku 90. let 20. století se výrazně mění postoje veřejnosti k handicapovaným. Vzrůstá trend integrovat je neformálně i institucionální cestou do kolektivu zdravých vrstevníků a souběžně s ním proniká i do řady literárních děl pro děti a mládež problematika fyzicky, psychicky či sociálně handicapovaného dítěte. V rámci této zdánlivě jednotné prozaické linie, která se v literatuře pro mládež konstituovala v důsledku tematické detabuizace po roce 1989, se objevila díla s různým směřováním, funkční potenci i žánrovými příznaky od dívčího románu, autobiograficky laděných textů až k příběhové próze pro mladší děti.“ (Urbanová, 2004, s. 132)

V próze Terezy Horváthové *Sydney (My dva z B.)* se naproti tomu setkáváme s handicapem sociálním, který je pro hlavní hrdiny jistou formou znevýhodnění. Toto téma je zde vyobrazeno v podobě dysfunkčního rodinného prostředí, které hlavní představitele ve velké míře ovlivňuje.

„Krise v soužití nejbližších příbuzných patří k dominantním tématům, stejně jako hledání východisek z neuspokojivé situace.“ (Urbanová, 2009, s. 100)

V publikaci *Sydney (My dva z B.)* se stává východiskem z negativní rodinné situace umístění sourozenců do ústavní péče, kterou řeší starší ze dvou sourozenců útekem. Následně umístění obou sourozenců do náhradní rodinné péče.

„Vypadá to jako taková velká barevná bytovka nebo spíš nějaká nemocnice. Dům stojí ve velké zahradě, ale kolem vede široká dálnice. Vůbec nevím, kudy jsme tam jeli, nejdřív metrem, tam se Jeníček hrozně bál, a pak ještě kus cesty autobusem. Chvilí jsem se snažil zapamatovat si stanice metra a číslo autobusu, ale hned se mi to všechno vykouřilo z hlavy. Už nás čekali. Byla tam ředitelka toho domu, taková docela milá starší paní, a pak taková

černovlasá paní, ta se na nás smála a řekla, že bude teď na chvíli naše teta a že se jmenuje Marie. A že budeme mít ještě jednu tetu, se kterou se bude občas střídat, a že v tom bytě, ve kterém budeme bydlet, s náma ještě budou bydlet dva velký kluci a jedna holka. Nikdy jsem neviděl tak velké byt.“ (Horváthová, 2020, s. 56)

„Přesně deset dnů po tom, co odvezli Itu, jsem utekl. Je začátek října. Napsal jsem tetě Marii zprávu, že už tam dál nemůžu zůstat, že jsem rád, že se postará o Jeníčka, a že já už se nějak zařídím, ať se nestará, že se o mě nemusí bát.“ (Horváthová, 2020, s. 76)

„Takhle nějak skončil ten můj příběh. Není to nic moc veselého. Dnes ráno si nás odvázej do nové rodiny. Dobrý ale je, že je to v malém městečku někde na jižní Moravě. Že nebudeme ve velkém městě. Říkala mi to teta, když mi volala z Anglie. Ti lidé taky mají dvě děti. A ten pán je strojvedoucí. Ještě mi teta říkala, že se nemáme bát. Že za náma přijede a vezme si nás s holkama do B.“ (Horváthová, 2020, s.124)

Matějček definuje náhradní rodinnou péči jako formu péče o děti, kdy je dítě vychováváno náhradními rodiči v prostředí, které se nejvíce podobá životu v přirozené rodině. Má nahrazovat prostředí přirozené rodiny. Tou je u nás adopce (osvojení) a pěstounská péče. (Matějček, 1999, s. 31)

Je smutnou skutečností, že v České republice žije 1 % dětí (asi 20 000), které nemohou vyrůstat se svými biologickými rodiči. Převážná většina těchto dětí rodiče má, ale ti se o ně nemohou, nechtějí nebo neumí starat. (Pugnerová, Kvitová, 2016, s.78)

„Mnohé příběhy s dětskými a dospívajícími hrdiny vydané v posledních letech ztvárňují svého protagonistu jako člena dysfunkční rodiny, nejčastěji neúplné, kde chybí obvykle otec. Způsoby řešení problémů, jež knihy čtenářům předkládají, mohou být v určitém ohledu náhledem, jak obdobné situace zvládnout, jindy se mohou stát mementem varujícím před důsledky nevhodně zvolené strategie při hledání východiska z krize.“ (Sladová a kol., 2014, s. 18)

„Handicap je možno chápat jako znevýhodnění jedince v porovnání s ostatními v důsledku určitého postižení nebo znevýhodnění životní situace. Většinou máme na mysli především tělesné, smyslové nebo mentální postižení, případně zatěžující vliv nemoci. Ve skutečnosti se však ukazuje, že stejně zatěžujícím vlivem může působit i fakt, že jedinec náleží do odlišného sociokulturního prostředí.“ (Vágnerová, HadjMoussová, 2003, s. 27)

V pohádkovém příběhu Radka Malého *Rozára a Černý Petr* můžeme narazit na téma outsiderství, které v nás může evokovat postava Černého Petra, který k tomuto tématu odkazuje již svým názvem.

Urbanová popisuje motiv outsiderství takto: „Motiv outsiderství představuje v literatuře pro mládež typický tematický prvek, v průběhu jejího vývoje se však mění jeho pojetí i funkce. Outsiderství chápeme jako sociálně psychologický fenomén, který se vztahuje k sociálnímu aspektu osobnosti, jejímu přijímání vnějším okolím i jejímu vnitřnímu sebehodnocení. Outsider je tedy jedinec na okraji sociální reality, která ho obklopuje.“ (Urbanová a kol., 2004, s.123)

Jak Urbanová zmiňuje, přibližují se současní autoři k dětskému čtenáři v pohádkové póze zobrazováním aktuálního stavu moderní společnosti. Do pohádky se tak dostávají nové, dosud v pohádce neužívané prvky. Pod vlivem nové společnosti dochází k proměně prostředí i hlavních postav. Hrdinové jsou přizpůsobeni reálnému světu a velmi často zasazeni do městského prostředí, mnohdy i velkoměsta. Ale i protagonisté z města mají možnost poznat krásu přírody. (Urbanová a kol., 2004, s.110)

Přínosem autorů Bogdana Trojaka, Terezy Horváthové a Radka Malého je zobrazení znevýhodněného představitele, který zvítězí nad svým handicapem a je integrován a přijímán. Čtenáři je tedy představována přítomná realita příběhu (Barthes, 2004) a zároveň předána hodnota přijímání člověka bez rozdílu.

Když zohledníme, jakou měrou působí na děti a mládež například televize, internet či sociální sítě, jaký mají vliv na jejich prožívání a také následně na jejich chování, musíme se zamýšlet také nad tím, jak působí na čtenáře autoři knih pro děti a mládež. Pokud autoři začleňují společensky hodnotná a přínosná témata, jako je například téma handicapu, znevýhodnění či outsiderství a jsou předkládány čtenáři v pozitivním světle, pak mohou přispět také k sociálním a výchovným hodnotám čtenáře, ke kladnému vnímání odlišnosti a pozitivně rozvíjet toto vnímání i v budoucnosti.

Zařazením publikací s tematikou handicapu do nominací ceny Magnesia Litera a následným oceněním dostává publikace jistý punc uznání a mezi čtenáři ceněnou přidanou hodnotu.

S odkazem k tematice handicapu, znevýhodnění či outsiderství se můžeme setkat v soutěži Magnesia Litera (Litera za publikaci pro děti a mládež) již v předešlých ročnících můžeme uvést např. publikace *1918 aneb Jak jsem dal gól přes celé Československo* autorky

Venduly Borůvkové, *Transport za věčnost* autora Františka Tichého, nebo *Velké dobrodružství Pepíka Střechy* autora Pavla Čecha. (Magnesia Litera, online)

Závěr

V bakalářské práci jsme se zabývali publikacemi pro děti a mládež oceněnými v soutěži Magnesia Litera (Litera za knihu pro děti a mládež), ročník 2021. Nejprve jsme se zaměřili na vývoj literatury pro děti a mládež na začátku 21. století, dále na historii výročních cen Magnesia Litera, také na členy výboru, porotce, kategorie udílení cen a na stručný souhrn ocenění za literaturu pro děti a mládež, ročník 2003–2020. Také jsme si stručně představili další ceny, které jsou v České republice udělovány za literaturu pro děti a mládež. (Nejkrásnější české knihy roku, Zlatá stuha, Cena „Suk – čteme všichni“ a Nejlepší knihy dětem).

Cílem bakalářské práce byla interpretace publikací pro děti a mládež oceněných a nominovaných v soutěži Magnesia Litera (Litera za knihu pro děti a mládež), ročník 2021. Vítězné publikace *Safírovi ledňáčci a Glutaman* laureáta Bogdana Trojaka a dvou nominovaných děl *Sydney (My dva z B.)* od autorky Terezy Horváthové a *Rozára a Černý Petr* od autora Radka Malého.

Dále jsme se zabývali tématem handicapu, znevýhodnění a outsiderství, které se objevilo ve zmíněných publikacích ročníku 2021. Toto téma se objevuje také v publikacích předešlých ročníků soutěže Magnesia Litera (Litera za knihu pro děti a mládež), např. v publikacích *1918 aneb Jak jsem dal gól přes celé Československo* autorky Venduly Borůvkové, *Transport za věčnost* autora Františka Tichého, nebo *Velké dobrodružství Pepíka Střechy* autora Pavla Čecha. Otázka. V jaké míře je téma handicapu, znevýhodnění a outsiderství začleňováno všeobecně do nominací v literárních soutěžích, by mohlo být například tématem pro výzkumnou část budoucí diplomové práce.

Mladí čtenáři se často ztotožňují s hlavními postavami příběhů. Začleňování tematiky handicapu, znevýhodnění či outsiderství dovolí čtenáři nahlédnout do života dítěte s handicapem či znevýhodněním, nebo nacházejícího se v nepříznivé životní situaci a snáze jej pochopit. Proto by mohlo být začleňování tematiky handicapu, znevýhodnění či outsiderství do literárních soutěží i nadále velmi přínosné a mohlo by pomoci při začleňování dětí a žáků do kolektivu vrstevníků – například na základních školách apod. Tyto publikace v sobě obsahují také známky určitých hodnot, které následně předávají svým mladým čtenářům, a jejich zařazení do nominací v literárních soutěžích jim dále přidává na významu a důležitosti. Tento přínos může být zásadní také pro nakladatelství vydávající tyto publikace pro děti a mládež.

Seznam použité literatury

BALHAROVÁ, Andrea, KROLUPEROVÁ, Daniela, SALHIOVÁ, Martina, *Současná literatura pro děti a její vliv na rozvoj čtenářství XI. „Pohádka – stálice literárního světa“*, Městská knihovna v Přerově, 2022. ISBN 978-80-87190-72-2.

BARTHES, Roland, *Mytologie*, Dokořán, Praha, 2018. ISBN 978-80-7363-888-7.

ČEŇKOVÁ, Jana a kol., *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*, Portál, Praha, 2006. S. 12. ISBN 80-7367-095-X.

DERDOWSKA, Joanna *Kmitavá mozaika*, Pistorius & Olšanská, Příbram, 2011. ISBN 978-8087053-57-7.

ENGLISH, James F. *Ekonomie prestiže*, Host, Brno, 2011. ISBN 978-80-7294-492-7.

FISCHER, Slavomil, ŠKODA, Jiří, SVOBODA, Jiří, ZILCHER, Ladislav, *Speciální pedagogika, Edukace a rozvoj osob se specifickými potřebami v oblasti somatické, psychické a sociální*, Triton, Praha, 2014. ISBN 978-80-7387-792-7.

GEJGUŠOVÁ, Ivana, KUBECZKOVÁ, Olga, LOHROVÁ, Kateřina, *Současná literatura pro děti a její vliv na rozvoj čtenářství IX*, Městská knihovna v Přerově ve spolupráci s Muzeem Komenského v Přerově, Přerov, 2020. ISBN 978-80-87190-58-6.

HELDOVÁ, Jacqueline, *V říši obrazotvornosti*, 1. vyd. Albatros, Praha, 1985.

HODROVÁ, Daniela a kol., *...na okraji chaosu (Poetika literárního díla 20. století)*, Torst, Praha, 2001. ISBN 80-7215-140-1.

HODROVÁ, Daniela, *Citlivé město*, Akropolis, Praha, 2006. ISBN 80-86903-31-1.

HODROVÁ, Daniela, *Poetika míst*, H&H, Praha, 1997. ISBN 80-86022-04-8.

HORVÁTHOVÁ, Tereza, *Sydney (My dva z B.)*, Baobab, Praha, 2020. ISBN 978-80-7515-121-6.

JESENSKÝ, Ján, *Integrace znamená dobu*, Karolinum, Praha, 1998. ISBN 80-7184-691-0.

MALÝ, Radek, *Rozára a Černý Petr*, Běžiliška, Praha, 2020. ISBN 978-80-88360-03-2.

MATĚJČEK, Zdeněk, et. al., *Náhradní rodinná péče. Průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Grada, Praha, 1999. ISBN 80-7178-304-8.

- PETRŮ, Eduard, *Úvod do studia literární vědy*, Rubico, Olomouc, 2000. ISBN 80-85839-44-X.
- PUGNEROVÁ, Michaela, KVITOVÁ, Jana, *Přehled poruch psychického vývoje*, Grada, Praha, 2016. ISBN 978-80-247-5452-9.
- REISSNER, Martin, *Ilustrace*, Moravské zemské muzeum, Brno, 2015. ISBN 978-80-7028-439-1.
- SIEGLOVÁ, Naděžda, ZÍTKOVÁ, Jitka et al., *Otázky komunikace a téma handicapu se zřetelem k žákům se speciálními vzdělávacími potřebami*, Masarykova univerzita, Brno, 2012. ISBN 978-80-210-6053-1.
- SLADOVÁ, Jana a kol., *Dětství a dospívání v současné literatuře pro děti a mládež*, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, 2014. ISBN 978-80244-4025-5.
- SLOWÍK, Josef, *Speciální pedagogika*, Grada, Praha, 2016. ISBN 978-80-271-0095-8.
- STEHLÍKOVÁ, Blanka, *Cesty české ilustrace v knize pro děti a mládež*, Albatros, Praha, 1984.
- TOMAN, Jaroslav, *Současná česká literatura pro děti a mládež (tvorba devadesátých let 20. století)*, CERM, Brno, 2000. ISBN 80-7204-170-3.
- TRÁVNÍČEK, Jiří, *Čteme? Obyvatelé České republiky a jejich vztah ke knize*, Host, Brno, 2008. ISBN 978-80-7294-270-1.
- TROJAK, Bogdan, *Safíroví ledňáčci*, Baobab, Praha, 2020. ISBN 978-80-7515-108-7.
- ULIČNÝ, Oldřich, *Prostor pro jazyk a styl*, Albatros, Praha, 1987.
- URBANOVÁ, Svatava a kol., *Literatura pro děti a mládež na začátku tisíciletí (Kontexty, problémy, trendy)*, Obec spisovatelů, Praha, 2009. ISBN 978-80-904218-3-7.
- URBANOVÁ, Svatava a kol., *Literatura pro děti a mládež na začátku tisíciletí (Kontexty, problémy, trendy)*, Obec spisovatelů, Praha, 2009. ISBN 978-80-904218-3-7.
- URBANOVÁ, Svatava, *Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX století (reflexe české tvorby a recepce)*, Votobia, Olomouc, 2004. ISBN 80-7220-185-9.
- VÁGNEROVÁ, Marie, HADJMOUSSOVÁ, Zuzana, *Psychologie handicapu. 1. část Handicap jako psychosociální problém*, Technická univerzita v Liberci, 2023. ISBN 80-7083-763-2.

Internetové zdroje

ČESKÁ TELEVIZE. Magnezia Litera. *ceskatelevize.cz* [online]. 2021 [cit. 2023-04-08]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/14034251745-magnesia-litera-2021/>

ČESKÝ ROZHLAS. Byli jsme první generace, která mohla publikovat tehdy, kdy publikovat měla, vzpomíná Bogdan Trojak na porevoluční léta. Český rozhlas. Vltava. *vltava.rozhlas.cz* [online]. 2023 [cit. 2023-04-08]. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/byli-jsume-prvni-generace-ktera-mohla-publikovat-tehdy-kdy-publikovat-mela-8281557>

ČESKÝ ROZHLAS. Na knižním festivalu Tabook v Táboře se představuje novinka Rozára a Černý Petr od Radka Malého. Český rozhlas. Brno. *brno.rozhlas.cz* [online]. 2020 [cit. 2023-04-08]. Dostupné z: <https://brno.rozhlas.cz/na-kniznim-festivalu-tabook-v-tabore-se-predstavuje-novinka-rozara-a-cerny-petr-8330571>

HOST. Balaščík, Miroslav. Vzkaz z ghetta, nebo služba čtenářům? Host, 02 / 2009. S. 22—29. *casopishost.cz* [online]. 2009 [cit. 2023-04-08]. Dostupné z: https://casopishost.cz/files/magazines/234/host_2009_02.pdf

HOST. Mandys, Pavel. „Věřím, že se lidé budou o knihy roku zajímat...“. Host, 04 / 2005. S. 50—55. *casopishost.cz* [online]. 2005 [cit. 2023-04-08]. Dostupné z: https://casopishost.cz/files/magazines/196/host_2005_04.pdf

Iliteratura. Mandys, Pavel. *iLiteratura.cz* [online]. 2023 [cit. 2023-04-16]. Dostupné z: <https://www.iliteratura.cz/redaktor/61-pavel-mandys>

MAGNESIA LITERA. *magnesia-litera.cz* [online]. 2021 [cit. 2023-04-08]. Dostupné z: <https://www.magnesia-litera.cz/o-literel/>

NEJLEPŠÍ KNIHY DĚTEM. *nejlepsiknihydetem.cz* [online]. 2023 [cit. 2023-04-08]. Dostupné z: <https://www.nejlepsiknihydetem.cz/>

NPMK, CENA SUK ČTEME VŠICHNI. Cena „Suk čteme všichni“. *npmk.cz* [online]. 2023 [cit. 2023-04-08]. Dostupné z: <https://www.npmk.cz/knihovna/sukova-knihovna/suk-cteme-vsichni>

PAMÁTNÍK NÁRODNÍHO PÍSEMNICTVÍ. Nejkrásnější české knihy roku. *pamatniknarodnihopisemnictvi.cz* [online]. 2023 [cit. 2023-04-14]. Dostupné z: <https://pamatniknarodnihopisemnictvi.cz/o-nckr/>

SLOVNÍK CIZÍCH SLOV. Outsider. *slovník-cizich-slov.cz* [online]. 2023 [cit. 2023-04-08]. Dostupné z: <http://www.slovník-cizich-slov.cz/outsider.html>

UNI. Kulturní magazín. Tereza Horváthová: Sydney (My dva z B.). *magazinuni.cz* [online]. 2021 [cit. 2023-04-08]. Dostupné z: <https://www.magazinuni.cz/aktuality/tereza-horvathova-sydney-my-dva-z-b/>

ZLATÁ STUHA. *zlatastuha.cz* [online]. 2023 [cit. 2023-04-08]. Dostupné z: <http://www.zlatastuha.cz/cs>